

מריקה ושטיפה (זבחים צו-צז)

גליון 478

כתוב בתורה (פר' צו פרק ו' פסוק כא) וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ושטף במים. כלי חרס שנתבשל בו בשר חטאת ישבר בעזרה, ואם נתבשל בכלי מתכת צריך מריקה ושטיפה. ואיתא במשנה בסוף דף צו: רבי טרפון אומר בישל מתחילת הרגל יבשל בו כל הרגל. וחכ"א עד זמן אכילה מריקה ושטיפה, מריקה כמריקת הכוס ושטיפה כשטיפת הכוס. מריקה ושטיפה בצונן (דף צז). השפוד והאסכלא מגעילין בחמין.

ובגמ' (בדף צז). ת"ר מריקה ושטיפה בצונן דברי רבי. וחכמים אומרים מריקה בחמין ושטיפה בצונן. מ"ט דרבנן מידי דהוה אגיעולי עובדי כוכבים. ורבי אמר לך הגעלה לא קאמינא, כי קאמינא למריקה ושטיפה דבתר הגעלה וכו'.

מבואר בגמ' דלכו"ע בעינן הגעלה אלא דלחכמים מריקה היא הגעלה, ובנוסף לה חייב לעשות שטיפה בצונן. ואילו לרבי מה שכתוב מריקה ושטיפה שניהם בצונן (מבפנים ומבחוץ) אבל גם לשיטתו צריך הגעלה לפני כן. ויוצא דלכו"ע בעינן להכשיר את הכלי. ויש לדון מהו גדר חיוב הכשר זה.

לפני כן בגמ', וחכמים אומרים עד זמן אכילה וכו' מאי קאמר, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה ממתין לה עד זמן אכילה והדר עבד לה מריקה ושטיפה.

וכתבו בתוס' (בד"ה ממתין להם כל זמן אכילה) אין לפרש דמריקה ושטיפה קודם שיעשה נותר כדי שלא יבואו קדשים לבית הפסול דהא משמע הכא דלאחר זמן אכילה עביד מו"ש. (והיינו לפי הגירסא דממתין להם כל זמן אכילה, ורק אח"כ חייב לעשות מו"ש). ומיהו יש ספרים דגרסי ממתין להו עד זמן אכילה. (ולפי"ז יתכן שהכוונה שחייב לעשות מו"ש עד שמגיע הזמן). ועוד יש קצת לדקדק מדקאמר לעיל רבי טרפון כל יום ויום נעשה גיעול לחבירו, ואם קודם שנעשה נותר עביד מו"ש ה"נ ליעביד, דכי בשיל ביה שלמים אתמול כשבא היום והוזקק למו"ש אי בשיל ביה שלמים דהאידינא קודם מו"ש ליתסרו אלא ודאי לא חייב הכתוב עד אחר שנעשה נותר. והיינו דאם חל החיוב לפני שנעשה נותר איך מותר לבשל אח"כ אם כבר חל עליו חיוב לבער. אלא ע"כ דלא חל החיוב עד שנעשה נותר, ולכן אם בישל בו פעם שניה ונפלט הטעם הראשון עדיין אינו חייב במו"ש. לתוס' יש שני צדדים בזמן החיוב של מו"ש האם החיוב הוא לפני שנאסר כדי שלא יבוא לידי נותר או שכל החיוב מתחיל רק לאחר שנעשה נותר.

וכתב בקרן אורה דלפי הצד בתוס' דחובת מו"ש היא קודם שנעשה נותר נראה דמצוה בפני עצמה היא ואפילו אם לא יבשל אח"כ באותו כלי. ולפי הצד דהחיוב הוא לאחר שנעשה נותר אז צריך מו"ש כדי שלא יאסור התבשיל שיתבשל בו. ואם אינו רוצה לבשל בו א"צ מו"ש, עכת"ד. ואפשר לומר צד שלישי שגם אם החיוב הוא לאחר שנעשה נותר אין זה רק כדי שלא יאסור אלא דיש מצוה לבער את הנותר אפי' שהוא בלוע. והנה התוס' בסוף מס' ע"ז (דף עו. בד"ה בת יומא) הקשו דלדעה דלינת לילה עושה פגם (דכנגמר הלילה נעשה הטעם הבלוע פגום וא"צ במעת לעת) אמאי הצריכה תורה מו"ש ושבירה בכלי חרס, הלא למחרת בבקר מותר לבשל בו מן התורה לכתחילה דהוי נותן טעם לפגם. וכן הקשה הרא"ש (שם פרק ה' סי' ל"ו). ותירץ הרא"ש דאע"פ שלא יאסור את התבשיל מ"מ גזירת הכתוב היא, וכמו שהשטיפה לאחר ההגעלה היא גם גזיה"כ דהא כבר יצא כל בלוע ע"י המים החמים. אמנם לפי המ"ד דרק לאחר מעת לעת הוי נטל"פ ניחא דא"צ לומר דגזיה"כ היא אלא צריך מו"ש כדי שיוכלו לבשל בו למחרת לפני מעת לעת.

והר"ן כתב לחדש דאע"פ שהטעם הנפלט מהכלי הוא נטל"פ אבל הבלוע בקדרה עצמו אינו נפגם ושם נותר עליו, ולכן צריך לבערו. והיינו דהדין מו"ש הוא דין ביעור הנותר ולא בכדי להכשיר את הכלי שלא יאסור את התבשיל הבא.

ויוצא דנחלקו בגדר הדין של מו"ש, דהרא"ש היה ניחא ליה טפי ללמוד שהוא להכשיר את הכלי לשימוש אלא דלמ"ד דהוי בסוף הלילה נטל"פ ע"כ דהוי גזיה"כ. ולפי הר"ן הוא דין לבער את הנותר הבלוע. ובעולת שלמה הקשה דבגמ' מבואר דמריקה בחמין, מדוע בעינן קרא להגעלה, תיפו"ל מגיעולי מדין למ"ד טעם כעיקר מדאורייתא (עיי"ש בדבריו). ותירץ דאיצטריך במים ולא ביין ולא במזוג (דף צו:). ועוי"ל דאיצטריך קרא לקדירה שאינה בת יומא והביא הרא"ש הנ"ל. עוד נראה דאיצטריך קרא אף באינו רוצה לבשל עוד בהקדירה, בכל זאת צריך הגעלה.

מבואר בדבריו דאפילו אם יסוד הדין של מו"ש הוא להכשיר את הכלי אבל כאן צריך הכשר מיוחד, רק ע"י מים. וצריך להכשירו גם אם אינו מעוניין להשתמש בו דהיינו דאין הדין של מו"ש כדי שלא יאסור אלא שצריך בכל אופן לבער את האיסור. ולתירוץ הרא"ש הוי גזיה"כ אפילו אם האיסור נפגם.

בתרגום יונתן על הפסוק וכלי חרש אשר תבשל וגו' כתב וכל מאן דפחר דתתבשל ביה יתבר מטול דלא יבשלו ביה חולי. הרי שכתב להדיא דטעם השבירה הוא כדי שלא יבשלו בו חולין, והיינו דהבליעה תאסור את התבשיל. וצ"ע למה נקט דוקא חולין ולא קדשים אחרים.

והנה ברמב"ם (פ"ח מעה"ק הי"ד) כתב ולא בחטאת לכוך אלא כל הכלים שמשמשין בהן בקדשים על ידי חמין בין קדשי קדשים בין קדשים קלים טעונין מו"ש עקב אכילה וכו' ואינו מניחן עד זמן אכילה אלא כשישלים לאכול יגעיל השפוד והאסכלה וימרוק וישטוף בין בכלי מתכות בין כלי חרש חוץ מן החטאת שהוא שובר בה כלי חרש, ומבשל ושונה בין בכלי מתכות בין בכלי חרש וממרק ושוטף עד סוף אכילה.

והשיג שם הראב"ד וז"ל א"א לא ידעתי מהו עקב אכילה אבל כך אמרו חכמים שממתין כל זמן אכילה והדר עביד ליה מו"ש וכו'. והיינו דס"ל שהחיוב מו"ש הוא לאחר שנעשה נותר (וכן כתב בפרושו לתו"כ).

וכתב בחי' מרן רי"ז הלוי דשיטת הרמב"ם אינה כשיטת התוס' שכתבו שהחיוב של מו"ש תלוי בזמן שנעשה בו נותר (או לפני או אחרי) אלא בזמן עצם מעשה האכילה, דכשיגמור לאכול ימרוק וישטוף. וזהו הנלמד מקרא דכל זכר בכהנים יאכל אותה, דהתורה תלתה לקיום מעשה זה בזמן אכילה. ועיקר חובת מו"ש חל בהכלי תיכף לאחר הבישול רק דיש דין נוסף (שמבואר בספרא מהפסוק בשלה) דאף לאחר דחלה מצות מו"ש יכול לבשל בכלי פעמים נוספות, ומצות מו"ש יקיים בסוף (עיי"ש בביאור מח' רבנן ור' טרפון).

והביא שם הגרי"ז דאביו הגר"ח חקר אם דין מו"ש הוא רק מצוה או דנאמר גם להכשר הכלי להשתמש בו. והביא ראיה מהא דקאמר הגמ' מאי טעמא דרבנן (דס"ל מריקה בחמין) מידי דהוה אגיעולי נכרים. ואם נימא דדין מו"ש אינו שייך כלל להכשרו של הכלי רק מצוה בעלמא א"כ מאי שייכות הוא זה לגיעולי נכרים אלא ע"כ דבדין מו"ש נכלל ג"כ דזהו הכשרו של הכלי להשתמש בו.

וכתב הגרי"ז דזהו שיטת חכמים דס"ל דדין מו"ש נאמרה גם להכשרו של כלי ואינו צריך הכשר אחר וזהו דילפינן מגיעולי נכרים דאין הכלי מתכשר אלא בחמין. ורבי סבר דמו"ש אין לה שייכות כלל עם הכשרו של הכלי רק הוא מצוה בעלמא אבל לענין הכשר הכלי דינו בהגעלה כמו בשאר איסורין.

ולפי דבריו יוצא דאליבא דרבי יכול להגעיל הכלי גם מחוץ לעזרה כי המו"ש שצ"ל בעזרה היא בצונן אבל ההגעלה אינה אלא דין רגיל של הכשר הכלי כמו כל כלי שרוצים להכשיר דלא בעי עזרה. אבל בחזון איש (קמא סי' לז אות ד) נסתפק בזה ומסקנתו דגם לרבי ההגעלה היא חלק ממצות מו"ש ובעי במקום קדוש. ויש להבין לפי רבי, דאם המו"ש אינו מדין הגעלה, מאיפה למד דבעינן הגעלה. ובשלמא אם היה מדין גיעולי נכרים בעלמא ניחא אבל לפי"ז לא יתחייב להכשיר הכלי אם אינו מעוניין להשתמש בו עוד. אבל אם הוא חלק מהדין של מו"ש איפה הוא כתוב. ובחי' רעק"א כתב דחזינן מהא דהצריכה התורה שבירה בכלי חרס דע"כ רצון התורה שיוציא כל הבלוע, ולכן ה"ה בכלי מתכות פשוט שצריך להכשירו, וזה נלמד מגיעולי נכרים, דאופן הוצאת הבלוע הוא ע"י הגעלה בחמין. וממילא יתכן שההגעלה היא חלק ממצות מו"ש דומיא דכלי חרס שצריך להוציא הבלוע וממילא בהכרח המו"ש בצונן הוא בנוסף להגעלה.

ובין אם מטרת המריקה ושטיפה היא כדי להכשירו ובין אם היא מצות ביעור או מניעה מחלות נותר, בכל אופן צריך להוציא הטעם הבלוע, וזה נעשה בדרך שנלמד מגיעולי נכרים.